

Nahl Sûresi'nde Meânî Üsluplarının Anlam Derinliği ve İfade Gücüne Katkısı¹

Mustafa Yeşilorman

Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Arap Dili Belagatı Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Öğrencisi yesilorman@live.nl; <https://orcid.org/0000-0002-2320-3543>

Prof. Dr. Ramazan KAZAN

Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Arap Dili Belagatı Anabilim Dalı Isparta,
ramazankazan@sdu.edu.tr | orcid.org/0000-0003-3103-111X.

Öz

Bu çalışma, Kur'ân-ı Kerim'in belâgat yönünden incelenmesine dair örnek teşkil eden Nahl Sûresi'ni, begatin üç önemli unsurundan biri olan me'ânî ilimi bağlamında ele almayı amaçlamaktadır. Mekke döneminde nazil olan ve toplam 128 ayetten oluşan Nahl Sûresi, adını 68. ayette geçen "en-Nahl" (bal arısı) kelimesinden alır. Mushaftaki sıralamada on altıncı, iniş sırasına göre ise yetmişinci sıradadır. Sürede tevhit, ulûhiyyet, vahiy, âhiret, insanın yaratılışı ve Allah'ın kudretinin delilleri gibi temel dini konular işlenmektedir. Ayrıca Allah'ın insanlara sunduğu nimetlere şükretmenin gerekliliği vurgulanmaktadır. Bununla birlikte adalet, ihsan, tövbe, helal-haram, sözünde durma gibi bireysel ve toplumsal sorumluluklara da dikkat çekilmektedir. Belâgat ilmi açısından Nahl Sûresi, son derece zengin bir muhteviyata sahiptir. Sürede, me'ânî ilmine dair icâz, itnâb, iltifât gibi üslûpların örnekleri yer alır. Özellikle garîb kelimeler üzerinden yapılan analizlerle, âyetlerdeki kelimelerin kökenleri ve sözlük anlamları açıklanmış, bu kelimelerin bağlam içindeki işlevleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Netice itibariyle bu çalışma, Nahl Sûresi'nin Meânî iliminin bazı üslûplarına dayalı analiziyle, Kur'ân-ı Kerim'in mucizevî yönünü daha yakından anlamayı hedeflemektedir. Böylece ilgili Sûresi'nin edebî, dil ve mana açısından zenginliği ve Meâni ilminin ayetlerde tespit edilen üslûplarının manaya ve hükümlere kattığı özellikler dikkatlere sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belagati, Meânî, Üslûp, Nahl Sûresi, tefsir, belâgat uygulamaları.

The Depth of Meaning and Contribution to Expressive Power of Ma'ani Styles in Surah An-Nahl

Abstract

This study aims to examine Surah An-Nahl, which serves as an exemplary subject for exploring the rhetorical aspects of the Qur'an, within the context of the science of Ma'ani, one of the three significant branches of Balagha. Revealed during the Meccan period and consisting of 128 verses, Surah An-Nahl derives its name from the word "an-Nahl" (the bee) mentioned in the 68th verse. It is the sixteenth surah in the Quranic compilation and the seventieth in the order of revelation. The surah addresses fundamental religious themes such as monotheism, divinity, revelation, the

¹ Bu makale, Prof. Dr. Ramazan KAZAN danışmanlığında Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında hazırlanan "Belagat Açısından Nahl Sûresi" başlıklı Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

hereafter, human creation, and the signs of Allah's power. It also emphasizes the necessity of gratitude for the blessings bestowed by Allah. Furthermore, it underscores individual and societal responsibilities, such as justice, beneficence, repentance, adherence to lawful and unlawful commands, and keeping promises. From the perspective of Balagha, Surah An-Nahl possesses remarkably rich content. It incorporates styles related to the science of Ma'ani, such as brevity (ijāz), elaboration (itnāb), and grammatical shifts (iltifāt). Through analyses of rare words, the study explains the etymology and lexical meanings of terms and identifies their functions within the context of the verses. Ultimately, this study seeks to gain a deeper understanding of the miraculous nature of the Qur'an through the analysis of specific Ma'ani styles in Surah An-Nahl. Thus, the richness of Surah An-Nahl in terms of its literary, linguistic, and semantic aspects, along with the contributions of Ma'ani styles to the meanings and rulings of the verses, will be explored.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Ma'ani, Style, Surah An-Nahl, Tafsir, Applications of Balagha

Giriş

Belâgat lafzı, Arapça " بلغ " fiil'inden türemiş bir mastar olup sözdeki açıklık ve güzellik, maksadı tam olarak ifade edebilmek anlamlarına gelmektedir. Belâgat mastarının, ulaşmak, ulaştırmak, sona ermek, ergenliğe girmek, yaklaşmak, olgunlaşmak, kaliteli olmak vb. anlamlara gelen, bülûğ ve belâğ mastarlarıyla da anlam ilişkisi bulunmaktadır.² Çünkü belâgat ile kişinin, yer ve zamanı da gözeterek, maksadını açık bir şekilde muhatabına ulaştırması söz konusudur. Terim olarak ise belâgat, bir lafzın kendisine uygun olan güzel, açık-seçik ve üstün ifadelerle anlatılması ve sözün fasih olmakla birlikte "lafızların muktezâ-i hâle (yer ve duruma) da uygun olmasıdır.³ Başka bir ifadeyle bir fikrin, sözlü veya yazılı olarak, yerinde ve zamanında, manasının en bâriz şekilde ve akıcı bir dille ifade edilmesidir.

Belâgat, bir ilim dalı haline gelmeden önce meleke olarak şâir, yazar ve hatiplerin dilinde hatta halk tarafından da kullanılmaktaydı. Bu bağlamda teşbîh, isti'âre, kinâye, müsâvât, iltifât, mecâz-ı mürsel, cinâs, sec'î, tıbâk, mükâbele, vb. edebi sanatlar her dil ve kültürde daima varlığını devam ettirmiştir. Nitekim belâgat konusunda, Câhiliyye devri sözlü edebiyatında, Kur'ân-ı Kerim ve hadislerde etkisini gösteren birçok örneğe ulaşmak gayet doğaldır.⁴ Arap edebiyatında, önceleri bir söz sanatı olarak var olan belâgat, daha sonra Kur'ân-ı Kerim'in i'câzını keşfetmek, eşsiz

² Ebu'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Ali İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab* (Beyrut: Dâr Sâdır, 1993), 1/255.

³ Muhammed b. Ali Tehânevî, *Mevsûatu keşşâfi istilâhati'l-fünûnve'l-'ulûm* (Beyrut: Mektebetü Lübnân Nâşirûn, 1996), 2/342-343. Ebu Bekir Muhammed b. Şemsüddin Razî, *Muhtaru's-sihah* ((Dımaşk: Dâru'l-Feyhâ'/Dâru'l-Menhel Nâşirûn, 2010), 58. Ebu'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mukerrem b. Ali İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab* (Beyrut: Dâr Sâdır, 1993), 8/420. Ali Cârîm - Mustafa Emîn, *el-Belâgatu'l-vadiha* (Şam-Beyrut: Mektebetu Dâru'l-Fecr, 2014), 19. Ahmet Cevdet Paşa, *Belâgat-ı Osmâniyye* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2000), 4. Mehmet Bağış, *Kur'ân İlimleri ve Tefsir Usûlü Uygulamaları -Beydâvi Tefsiri Örneğinde*, Abdurrahman Ensari (İstanbul: Kitabî Yayınları, 2020), 204. Hulusi Kılıç, "Belâgat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/380.

⁴ Kılıç, "Belâgat", 5/380-381.

üslûbunu ortaya koyarak ve O'nun Allah kelâmı olduğunu ispat etmek gibi sebeplerle gelişip sistemleşerek bir ilim dalı hüviyetine bürünmüştür.⁵

İlim olarak sistemli bir şekilde ve yerinde söz söyleme usul ve kaidelerini inceleyen belâgat; me'ânî, beyân ve bedî olmak üzere üç bölüm halinde tasnîf edilmiştir.⁶

Nahl sûresi özelinde yapılan bu çalışma kapsamında, me'ânî ilmi açısından îcâz, itnâb, müsâvât, iltifât, vb.; bedî kısmı altında cinâs, sec'î, tıbâk, müşâkele vb. edebî sanatları zikredebiliriz. Nahl sûresinde yer alan bu sanatların estetiğiyle, Kur'ân'ın Allah'ın kudretini, yaratılışı ve tevhid inancını vurgulayan önemli mesajları ve hikmetleri daha iyi anlaşılabilir. Söz konusu edebî muhteviyatın gözlemlenebilmesi amacıyla Nahl Sûresi'nden bir kısım örnekler üzerinde yoğunlaşarak, öz ve kısa bilgi sunmaya gayret gösterilecektir.

Üzerinde çalışma yapılan Nahl Sûresi, Mekke döneminde inmiş olup 128 âyetten oluşmaktadır. Sûre, adını 68. ayette geçen “en-Nahl” kelimesinden almakta olup “bal arısı” anlamına gelmektedir. Mushaftaki sıralamada on altıncı, iniş sırasına göre yetmişinci sûredir. Kehf Sûresi'nden sonra, Nûh Sûresi'nden önce Mekke'de nazil olmuştur.

Sûrede, ulûhiyyet, vahiy, öldükten sonra dirilme ve Allah'ın huzurunda hesap verme gibi dinin temel konuları ele alınmaktadır. Ayrıca, göklerde ve yerde Allah'ın mutlak kudretinin delilleri gösterilmekte, O'nun nimetlerini görüp takdir etmemenin ve şükretmemenin sonuçları hatırlatılarak muhataplar uyarılmaktadır. Adalet, ihsan, sözünde durma, yemin, haram ve helâller, tövbe gibi dinî-ahlâkî konular üzerinde durulmakta; Hz. Peygamber'e Allah yoluna davetin yöntemi hatırlatılarak adaletli ve sabırlı olması vurgulanmaktadır.

1.Meânî İlmi Açısından Nahl Sûresi'nin Anlam Yapısının Analizi

Belâgat ilminin üç temel kısmından birisi me'ânî ilmidir. Me'ânî, kelimesi, “kast edilen şey” veya “maksut” anlamına gelip, “عَنْ/عَنِّي” kökünden türetilmiş ve “معنى” kelimesinin çoğuludur. Bir belâgat terimi olarak ise me'ânî, “lafızların muktezâ-i hâle (yer ve duruma) uygunluğuna dair

⁵ R. Selçuk Uysal, *Belâgat ve Edebî Sanatlar Lügati* (İstanbul: Doğu Kitabevi, 2010), 11. Bağış, *Kur'ân İlimleri ve Tefsir Usûlü Uygulamaları -Beydâvî Tefsîri Örneğinde*, 204.

⁶ Abdülkâhîr Curcânî, *Esrârü'l-Belâğa* (Beirut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1992), 54. Yusuf b. Ebî Bekir Sekkâkî, *Miftâhu'l-Ulûm* (Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 2005), 112. Abdu'lmute'âl Sa'îdî, *Buğyetü'l-îzâh li-telhîsi'l miftâh* (Kahire: Mektebetü'l Âdâb, 1999), 3-5. Kılıç, “Belâgat”, 5/381.

kuralları inceleyen ilim dalıdır.⁷ Me'ânî ilmiyle, muhataba uygun yer ve zamanda nasıl söz söyleneceği öğrenilir. Me'ânî ilmi, Kur'ân-ı Kerîm'in dil ve anlam yönünden özel bir inceliğe sahip olduğu konusunda araştırma yapan bir ilim dalıdır. Bu ilim, Kur'ân'ın lafızlarının dizilişindeki güzellik, nitelemelerindeki incelik, terkiplerindeki parlaklık, kelimelerin anlam genişliği, tatlılığı ve sağlamlığı gibi özellikler üzerinde durmaktadır. Ayrıca, Kur'ân-ı Kerîm dışındaki metinler de me'ânî ilminin konusuna dâhil edilir. Bu ilim sayesinde lafızlarda güzellik ve çirkinliğe vâkıf olma becerisi kazanılır ve geliştirilir.

Me'ânî ilmi, dil bilgisinde cümle çeşitlerini ve bu cümlelerin zaman, mekân ve muhatabın durumunu dikkate alarak, nasıl ifade edileceğini inceleyen bir alan olarak karşımıza çıkar. Bu alanda haber cümleleri ve çeşitleri, inşâ cümleleri ve çeşitleri, isnâd, müsnedün ileyhin halleri, müsnedin halleri, fiilin müteallakâtının (ilgili öğelerin) halleri, kasr, fasıl ve vasıl, îcâz, itnâb, musâvât, zikir, hazif, takdim, tehir gibi konular ele alınır. Bu konuların hangi durumlarda kullanılacağı ve nasıl ifade edileceği üzerine çalışmalar yapılır.⁸

Çalışmada önce haber cümlesinin türlerinden olan Taleb-i Haber üslûbundan hareketle konu ele alınmaya başlanacaktır.

1.1.Taleb-i Haber Bağlamında Nahl Suresi 90. Ayetindeki Emir ve Yasakların Hikmeti

Söylenen söz veya kurulan cümle için doğrudur veya yanlıştır şeklinde hüküm verilebilen cümlelerle haber cümlesi denir. Haber cümlesinin çeşitleri vardır. Bunlardan biri de talebi haber cümlesidir.

Muhatabın, haber cümlesinin doğruluğu hakkında şüphesinin olması ve işin hakikatini öğrenmek istemesi durumunda, sözün tek bir edatla tekit edildiği yani pekiştirildiği cümlelere, talebî haber cümlesi adı verilir.⁹ Bu durumda muhatabın habere inanması için cümlelerin bir tekid edatı ile takviye edilmesi daha uygun ve güzel kabul edilir. Buna şu ayet örnek verilebilir:

⁷ el-Hatîb Celâluddîn Muhammed b. 'Abdirrahmân Kazvînî, *el-îzâh fi Ulûmi'l-Belâga, el-Meânî el-Beyân el-Bedî'*. (Kahire, ts.), 2/1,12. Sa'duddin Taftâzânî, *Muhtasar'ul-Meani* (İstanbul: Eser Kitabevi, 1960), 29. Hamza b. Turgut Aydînî, *el-Hevâdî fi Şerhü'l-Mesâlik* (Samsun: Etüt Yayınları, 2009), 29. M. Sadi Çöğenli, *Âyet ve Hadis örneklî Arapça Belâgat Meânî Beyan Bedî'* (Erzurum, 2012), 14.

⁸ el-Hatîb Celâluddîn Muhammed b. 'Abdirrahmân Kazvînî, *et-Telhîşu fi 'Ulûmi'l-Belâga*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2009), 10. Meydânî, Abdurrahmân b. Hasan Habenke, *el-Belâğatu'l-'Arabîyye, Ususuhâ ve 'Ulûmuhâ ve Funûnuhâ* (Dimaşk-Beyrut: Dâru'l-Kalem-Dâru'ş-Şâmiyye, 1996), 2/139. Sa'düddîn Mes'ûd b. Fahriddîn Ömer b. Burhâniddîn Abdillâh el-Herevî el-Horâsânî Taftâzânî, *Muhtasarü'l-Me'ânî* (İstanbul: Salah Bilici Yayınları, ts.), 30-31. Osman Ertuğrul, "'Belâgatta Meânî İlmi'," *İğdır Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (Nisan 2015), 158. Hikmet Akdemir, *Belâgat* (İstanbul: Nizamiye Akademi Yayınları, 2016), 41-42.

⁹ Kazvînî, el-Hatîb Celâluddîn Muhammed b. 'Abdirrahmân *et-Telhîşu fi 'Ulûmi'l-Belâga* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2009), 11. Osman Zeki Soyuyğit, *Muhkemü's-Sıyâğa fi İlmi'l-Belâga* (İstanbul: Siyer Yay., 1988), 27. Saraç, M.A. Yekta *Klasik Edebîyat*

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُم لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ

“Muhakkak ki Allah adaleti, ihsanı, akrabaya vermeyi/ona karşı cömert olmayı emreder. Hayasızlığı, kötülüğü ve zorbalığı yasaklar. İşte Allah, aklınızı başınıza alasınız diye size böyle öğüt verir.”¹⁰

Ayet-i kerimede haber, “İnne” إِنَّ tekid edatı ile pekiştirilmektedir. Bilindiği üzere Türkçede de “muhakkak, hakikaten, gerçekten” gibi tekîd ifade eden kelimelerle haber pekiştirilir. Önce ayetteki garip kelimelerin anlamlarını netleştirip daha sonra tekidin, anlama ve hükme kattığı değere dikkat çekmek yerinde olacaktır.

1.1.2 Ayetteki Garip Kelimeler

Belli seviyede belagat ve tefsir alanda kendini yetiştirenler bir tarafa bırakılırsa ayetteki önemli kelimelerin anlamları ve kaynağına dikkat çekilmesi konunun daha net anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Ayette geçen بِالْعَدْلِ /Adl, “adalet” veya “doğruluk” manasına gelir. Bu kelime, her şeyi yerli yerine koymak, hak ve hukuka uygun davranmak anlamında kullanılır.¹¹ “Adalet” anlamına gelen “adl” kelimesi, ayetin ana vurgularından biridir. Kelime, denge, eşitlik, hakkaniyet gibi anlamları ihtiva etmekte olup İslam hukukunun ve sosyal düzenin temel ilkelerindedir. Kelimenin ayrıca “düzeltmek, hakka uygun kılmak” anlamlarının da bulunması ayette Allah’ın insanlara hak ve adalet doğrultusunda bir hayat sürmeyi emrettiğini gösterir.¹²

الْإِحْسَانِ /İhsan, “iyilik yapmak, güzellikle muamele etmek” anlamına gelir. İslam’da ihsan, bir işi en güzel şekilde yapmak ve Allah’ı görüyormuş gibi yaşamaktır. Ayetteki kullanım, adaletin ötesinde bir fazilet hali olan ihsanı emreder ve sosyal hayatta kişilerin birbirine karşı merhametli ve nazik davranışını vurgular.¹³

الْفَحْشَاءِ /Fahşâ, “hayasızlık” veya “çirkin fiil” anlamına gelir. Kelime, ahlaka aykırı, edebe uygun olmayan davranışları ifade eder.¹⁴ Ayrıca, dil açısından “ahlaksızlık” anlamına da gelir. Ayrıca

Bilgisi-Belâgat (İstanbul: Gökkuşbu Yay, 2010), 59. Ali Bulut, *Belâgat(Me’ânî, Beyân, Bedî’)*, (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay. Nu:284, 2013), 55.

¹⁰ Nahl Sûresi 16/90.

¹¹ İbn Manzûr, *Lisanu’l-Arab* (Beyrût: Dar Sadır, 1993), 12/430.

¹² el-Kurtubî, Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân* (Kahire: Dâru’l-Kutubi’l-Mısıriyye, 1964), 10/180.

¹³ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab* (Beyrut: Dâru’l-Maârif, ts.), 5/215.

¹⁴ Mecdüddin Muhammed b. Yakub Fîrûzâbâdî, *el-Kamûsü’l-Muhît* (Beyrut: Darü’l-Fikr, 1994), 3/678.

toplumda zararlı ve kötü olarak kabul edilen her türlü fiili kapsar ve ayette yasaklanan çirkin davranışları ifade eder.¹⁵

الْمُنْكَرِ/Münker, "kötülük" veya "inkâr edilen şey" “dinen ve aklen çirkin görülen, kabul edilmeyen davranışları” ifade eder.¹⁶ Yine “reddedilen, uygun görülmeyen, kötülük”, “tanınmayan, kabul edilmeyen anlamlarına gelir. Toplumun ortak ahlaki değerlerine aykırı davranışları da kapsar. Ayetteki bağlamında, toplumun genel ahlakına ve Allah’ın emirlerine aykırı her türlü eylemi ifade eder.¹⁷

الْبَغْيِ/Bağy, "azgınlık", "haksızlık", “sınırı aşmak”, “zulmetmek”¹⁸ “saldırganlık, azgınlık” anlamlarına gelir. Ayrıca “haddi aşma” ile ilişkili olan bu kelime, hem bireysel hem de toplumsal ilişkilerde sınırları ihlal eden, zarar verici tavırları ifade eder. Ayette yasaklanan kötü davranışların en tehlikeli türlerinden biri olarak zikredilir.¹⁹

Ayetteki genel anlama etkisi olan önemli lafızlar ve anlamları takdim edildikten sonra talebî haber cümlesinin ayettin anlamına kattıkları değere dikkat çekmek yerinde olacaktır.

1.1.3. Talebî Haber Cümlesinin Âyetin Anlamına ve Hükümüne Kattığı Değer

Daha önce de ifade edildiği üzere muhatap, hüküm hakkında tereddüt içerisinde ise net ve doğru bilgiye ulaşmak ister. Bu durumda ona bir tekid edatını ihtiva eden cümle ile cevap verilmesi güzel olur. İşte haber cümlesinin bu kısmına talebî haber cümlesi adı verilir. Böyle bir cümlenin, ayetin anlamına ve hükümüne kattığı belli bir değeri vardır.

Âyette, Allah’ın emir ve yasaklarının sıralandığı kısım, aynı zamanda haber verme üslubunda olsa da, muhataba dolaylı bir soru ile yaklaşarak onun onayını talep eden bir ifade taşır. Buradaki "taleb-i haber" üslûbu, tekit edatı katkısıyla emir ve yasakların hikmetini kavramaya yönelik bir davet şeklinde de düşünülebilir. Âyette bu sanati öne çıkararak en dikkat çekici nokta, emir ve

¹⁵ Nâsırüddîn Ebû'l-Hayr Abdullâh b. Ömer b. Muhammed eş-Şîrâzî eş-Şâfiî. el-Beydâvî, *Envârü't-Tenzil ve Esrârü't-Te'vil* (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1996), 2/375.

¹⁶ İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, 12/25.

¹⁷ Fahrüddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb (et-Tefsîru'l-Kebir)* (Beirut: Dâru'l-Fikr, 1981), 17/29.

¹⁸ İbn Fâris, Ebû'l-Hüseyin Ahmed b. Faris b. Zekerîyya. *Mu'cemü Mekâyisi'l-Luğa* (Beirut: Dâru'l-Cil, 1991), 2/225. *Fîrûzâbâdî, el-Kamûsü'l-Muhît*, 3/89.

¹⁹ Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Cârullâh Mahmud b. Ömer. *el-Keşşâf'an Hakâiki Gavâmizi't-Tenzil ve 'Uyûni'l-Ekâvîl fi Vücûhi't-Te'vil*. (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1995), 2/420.

yasakları benimseyerek insani değerleri uyandırma arzusudur; böylelikle birey, hem emirleri hem de yasakları içselleştirip kabullenir.

Talebî haber üslûbu ihtiva ettiği tekid edatıyla, Allah'ın emir ve yasaklarına karşı insanı düşünmeye ve bu emirleri gönülden kabul etmeye yönlendirme açısından oldukça etkilidir. Bu üslûp, ayetin hükmüne derinlik kazandırır; zira insan, verilen emirlerin ve yasakların sadece bir kural değil, aynı zamanda sosyal düzenin ve bireysel huzurun bir gereği olduğunu düşünerek, benimsemeye daha açık hale gelir. Böylece ayet, insanı vicdanî bir muhasebeye davet ederek emirlerin Allah'ın kullarına bir rahmet olduğu bilincini kazandırır.

1.2. İnkârî Haber Cümlesiyle Nahl Suresi 48. Ayetinde Muhatabların Eleştirilmesi

Muhatabın, kendisine bildirilen haberin doğruluğunu inkâr etmesi söz konusu ise bu durumda haberi, muhatabın inkâr derecesine göre bir, iki veya daha fazla tekit vasıtası ile pekiştirmek gerekir. Ayrıca olumsuz anlam ihtiva eden istifhamlara, istifhâm-ı inkârî denmektedir.²⁰

وَلَمْ يَرَوْا إِلَىٰ مَا خَلَقَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ يَنْفَعِيهِمْ بِإِذْنِهِ لَئِنِ اتَّخَذُوا آيَاتِنَا كَالْحُكْمِ لَآتَيْنَهُمْ آيَاتِنَا فَكَفَرُوا بِهَا وَهُمْ لَا يَرْجِعُونَ ۝۱

“Allah'ın yarattığı şeyi/nesnelere görmüyorlar mı? Onların gölgeleri sağa ve sola dönmekte, Allah'a secde edip yere kapanmaktadır.”²¹

Âyetin başında gelen istifham edatı olan hemze (إِ), inkâr anlamını ihtiva etmektedir. Bu durumda ayetin manası şöyle olur: Onlar (kâfirler) mutlaka bu gibi nesnelere benzerlerini görmüşlerdir. O halde, Allah'ın sonsuz güç ve kuvveti kendileri için görünür bir hal alsın ve böylece Allah'tan korksunlar diye onlara ne oluyor da bu nesnelere (yaratıklar) üzerinde düşünmüyorlar?²²

Bu ayet, inkârî istifham üslûbunu barındıran inşâî bir cümle olarak karşımıza çıkar. Anlam bakımından haber cümlesi olmasına rağmen, muhatabın inkârına cevap veren ve vurguyu artıran tekit unsurlarını ihtiva eder. Burada kullanılan tekit edatları ve anlam güçlendiren diğer unsurlar şunlardır:

"Evelem" ifadesi (لَمْ), (و) ile soru edatı olan (أَمْ) birleşiminden oluşur ve "görmediler mi" anlamıyla güçlü bir sorgulama ve tekit işlevi görür.

²⁰ Kazvînî, *Telhîsu'l-Miftâh*, 2009, 11. Taftâzânî, *Muhtasaru'l-Me'ânî*, 39-40. Ali Cârîm - Mustafa Emîn, *el-Belâğatu'l-Vâdîha* (Şam-Beyrut: Mektebetu Dâru'l-Fecr, 2014), 296.

²¹ Nahl Sûresi 16/48.

²² Ebû Saîd Nâsruddîn Abdullâh b. Ömer Beydâvî, *Envâru't-tenzil ve esrâru't-te'vil* (Beyrut: Dâru İhyâ'it-Türâsî'l-'Arabî, 1996), 3/401.

"Yarattığı her şey" (مَا خَلَقَ اللَّهُ) ifadesi, evrensel kapsayıcılığı vurgular ve muhatabın itiraz edemeyeceği bir kapsam sağlar.

"Sağdan ve soldan hareket ederek" (مِنْ يَمِينٍ وَشِمَائِلٍ) ifadesiyle somut bir gözlemlerle desteklenerek inkârın önüne geçilir.²³

1.1.2 Ayetteki Garip Kelimeler

يَتَفَيَّئِرُ / Yetefeyyeû/, "Gölgenin sağa sola dönmesi" veya "gölgenin hareket etmesi" anlamına gelir. Bu fiil, gölgelerin gün içerisindeki hareketini ve uzayıp kısılmasını ifade eder. Gölgenin hareketi, güneşin konumuna bağlı olarak değişerek bu doğal olayı betimlemek için kullanılır.²⁴ Bu kelime "gölgenin eğilmesi" anlamına da gelir. Fiilin kökeni olan "fe'ye" kelimesi, gölgenin gün boyunca hareketini ve güneşin konumuna bağlı olarak değişen yönleri ifade eder. Ayette Allah'ın yarattığı her şeyin gölgesinin secde eder gibi bir yönelişe sahip olması, varlıkların daima Allah'a boyun eğdiğini simgeler.²⁵

ظِلَالُهُ / Zılâl, "Onların gölgeleri" anlamına gelir. "Zılâl" kelimesi, "gölge" anlamındaki "ظَلَّ" kelimesinin çoğulu olup varlıkların gölgelerini ifade eder. Gölge, bir cismin ışık kaynağına engel olması sonucu oluşan karanlık alanı temsil eder.²⁶ "Zılâl", "gölgeler" şeklinde çoğul kullanımı, birçok varlığın gölgesini ifade eder ve burada evrendeki tüm nesnelere Allah'ın yaratıcılığını yansıttığına işaret eder. Bu kelime, nesnelere gölgelerinin, Allah'a teslimiyetlerini temsil ettiğini düşündürür.²⁷

سُجَّدًا, "Secde edenler" veya "boyun eğenler" anlamına gelir. Bu kelime, Allah'a ibadet amacıyla yere kapanmayı veya teslimiyeti ifade eder. Secde, İslam ibadetinde önemli bir yere sahiptir ve kulluğun en yüksek ifadesi olarak kabul edilir.²⁸ "Secde edenler" ifadesi, genel anlamda Allah'a saygı, teslimiyet ve boyun eğmeyi ifade eder. Ayette gölgeler için bu kelimenin kullanılması, cansız varlıkların bile Allah'a saygı dolu bir konumda bulunduğunu ifade eder.²⁹

²³ Ebû Ca'fer Muhammed bin Cerîr et-Taberî. *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, Çeviren: Mehmet Yılmaz (İstanbul: Hisar Yayinevi, 2021), 16/487-488.

²⁴ İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, 12/400.

²⁵ el-Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 10/220.

²⁶ Fîrûzâbâdî, *el-Kamûsu'l-Muhît*, 3/678.

²⁷ İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, 5/191.

²⁸ İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, 12/197.

²⁹ el-Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, 2/420.

دَاخِرُونَ,"Dâhirûn" kelimesi, "boyun eğenler" veya "alçakgönüllü olanlar" anlamına gelir. Bir otoriteye veya güce karşı itaatkâr ve mütevazî bir tavrı ifade eder.³⁰ “Bu kelime, Allah’ın kudreti karşısında her şeyin boyun eğdiğini, baş eğdiğini gösterir. Yine “alçakgönüllü bir itaat” anlamını da taşıyan yaratılmış olan her varlığın, Allah karşısında bir nevi teslimiyet içinde olduğunu anlatır.³¹

İnkârî Haber Üslûbunun Ayetin Anlamına Kattığı Değer

Âyetin başında yer alan "أَوَلَمْ يَرَوْا" ifadesi, “Onlar görmüyorlar mı?” şeklinde çevrilebilir. Burada kullanılan “İnkârî Haber” üslûbu, muhataplara açıkça bir soru sormakta fakat aslında bu sorunun altında bir kınama ve farkındalık gündeme getirilmektedir. İnkârî haber, burada insanların Allah’ın yarattığı mucizelere karşı kör ve ilgisiz davranmalarını eleştirir. Bu ifade, ayetin anlamına bir vurgu yapar ve insanları Allah’ın yaratışına dikkat etmeye davet eder.

Dolayısı ile İnkârî Haber, muhatabı eleştirmek, sorgulamak veya bir durumu kınamak için kullanılan bir belâgat sanatıdır. Burada ayette kullanılan "أَوَلَمْ يَرَوْا" “görmediler mi?” ifadesi, aslında onların görebilecek durumda oldukları ve bu gerçeğin âşîkar olduğu anlamına gelir. Ancak onların göz ardı etmeleri veya farkında olmamaları, bir inkâr ifadesiyle sunulmuştur. Bu yaklaşım, muhatabın Allah’ın kudretini işaret eden doğal olaylar üzerinde düşünmesini sağlamak için bir uyarı olarak kullanılır.³² Bu üslup, ayetin etkisini artırarak okuyucu veya dinleyiciyi tefekkürü davet eder ve yaratılıştaki mucizelere dikkat çeker.

Netice itibarıyla, ayette inkârî haber, Allah’ın kudretini ve her şeyin O’na boyun eğişini ifade etmekle bir tür hatırlatma ve ikaz işlevi görür. "أَوَلَمْ يَرَوْا" “Görmüyorlar mı?” İfadesiyle, insanlar Allah’ın yaratışındaki mucizeleri ve düzeni fark etmeye çağrılır. Bu üslup, ayetin mesajına doğrudan katkı sağlar ve insanı düşünmeye, çevresindeki varlıkların Allah’a olan teslimiyetini gözlemlemeye teşvik eder. Bu durum, insanın da Allah’a teslimiyetle yönelmesi gerektiği mesajını güçlendirmektedir.

³⁰ İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, 12/312.

³¹ Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmizu't-Tenzil*, 1995, 2/550.

³² Abdulkâhir Curcânî, *Delâilu'l-İcâz* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1992), 113.

1.3. İktifâ Bağlamında Nahl suresi 81. Ayetinde Allah'ın Nimetleri ve Şükretmeye Teşvik

İktifâ', ifti'âl kalıbında mastar olup “bir şeyle yetinmek, kanaat etmek” anlamındadır. İktifâ', terim olarak “şairin, akıl ona delalet ettiği için, zikretmeye ihtiyaç duymadığı bir şeyi beyitten çıkarmasıdır.”³³ Diğer bir ifadeyle aralarında yakınlık bağı ve ilgisi bulunan iki şeyden birini, bir nükte ve hikmetten dolayı sözden atarak, diğerinin ona delâletiyle yetinmektir. Dolayısıyla beytin ya da cümlenin diğer lafızları, ona delâlet ettiği için, hazfedilen şeyi zikretmeye ihtiyaç duyulmaz ve manayı tamamlamak için zihinde bilinen şeyle yetinmek gerekir.³⁴ İşte böyle kelimenin cümleden düşürülmesi, meanî ilminin icâz üslûbunun “îcâzu hazf” türüne girmektedir. Konuyla ilgili Ayet şöyledir:

وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمْ مِمَّا خَلَقَ ظِلَالًا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنَ الْجِبَالِ اَكْنَانًا وَجَعَلَ لَكُمْ سَرَابًا لِّتَبْقُوا الْحَرَّ وَسَرَابًا لِّتَبْقُوا بِاسْتِكْمِ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ نِعْمَتَهُ عَلٰٓيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ.

“Yine Allah, yarattığı şeylerden sizin için gölgelikler yaptı, dağlarda size sığınaklar yarattı; size sıcağa karşı kendinizi koruyacak elbiseler, mâruz kalabileceğiniz düşman gücünden sizi koruyacak zırhlar yapma imkânı bahşetti. İşte Allah, teslimiyet gösteresiniz diye size nimetini böyle eksiksiz vermektedir.”³⁵

” size sıcağa karşı kendinizi koruyacak elbiseler yapma imkânı bahşetti.”³⁶ /” وَجَعَلَ لَكُمْ سَرَابًا لِّتَبْقُوا الْحَرَّ”

Âyetin bu kısmında sadece ‘sıcak’ kelimesi zikredilmiştir. Oysa bu kelimedden sonra akıl, burada “soğuk” kelimesinin de bulunmasına hükmeder. Çünkü bu iki terim birbirlerini zorunlu kılmaktadır. Bu durumda âyet “sizi sıcaktan ve soğuktan koruyacak elbiseler yarattı” takdirinde olur. Elbiseler, hem sıcaktan hem de soğuktan korumak için giyildiği halde burada ‘soğuk’ kelimesinin zikredilmeyip sadece ‘sıcak’ kelimesinin zikredilmesinin nedeni; hitabın, ilk etapta elbiseyi ekseriyetle sıcaktan korunmak için giyen çöl halkına tahsis edilmesindedir. Dolayısıyla ‘sıcak’ lafzının zikri burada maksadı hâsıl ettiğinden zıddı zikredilmemiştir.³⁶ İktifâ sanatının en

³³ Ahmed Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa fi'l-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî'* (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2013), 335.

³⁴ Safiyüddin Abdulaziz b. Serâyâ b. Ali Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye* (Beyrut, 1412), 105. Takriyyüddîn Ebû Bekr b. Alî b. Abdillâh b. Hicce el-Hamevî İbn Hicce, *Hızânetu'l-Edeb ve Gâyetu'l-Ereb* (Beyrut, 1987), 1/282. Mer'î b. Yûsuf el-Hanbelî, *el-Kavlu'l-Bedî' fi İmi'l-Bedî'* (Riyâd, 1425), 102. es-Seyyid Ali Sadruddîn b. Ma'sûm el-Medenî İbn Ma'sûm, *Envâru'r-Rebî' fi Envâ'i'l-Bedî'* (Necef, 1388), 3/71.

³⁵ Nahl Sûresi 16/81.

³⁶ Zerkeşi, Bedrüddîn Muhammed b. Abdullah *el-Burhân fi 'Ulûmi'l-Kur'an* (Beyrût: Dâru'l-Fikr, ts.), 3/134. Ömer Kara, “‘Belâgat İlminde İki İfade Biçimi: İtnâp-İcâz (2)’”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3 Van (2002), 266.

güzel ve en meşhur örneğinin yer aldığı bu âyet şu şekilde tefsîr edilir: “Araplar için sıcaktan korunmak, soğuktan korunmaktan daha önemli olduğundan âyette iki zıttan (sıcak-soğuk) birisiyle iktifâ edilerek, sadece ‘sıcak’ kelimesi yer aldı.”³⁷ Genel açıklamalardan sonra Ayette geçen garip kelimelerin anlamlarına intikal uygun olacaktır.

1.3.1 Ayette Geçen Garip Kelimeler

ظِلَالًا , kelimesi “zılâl” kelimesi, “ظل” kelimesinin çoğulu olup hem gölge hem de koruma anlamına gelir. Ayette, Allah’ın yarattığı şeylerden insanlara sunulan gölgelikler doğrudan ve dolaylı koruma işlevi görür. Ayetin genişletilmiş anlamında, insanların sıkıntılardan, aşırı sıcak veya soğuktan korunduğu ima edilir.³⁸

أَكْتَانًا , "Barınaklar" veya "sığınaklar", dağlarda veya diğer yerlerde insanların barınabileceği korunaklı alanları ifade eder.³⁹ اكنى / “Ekne” kökünden gelen kelime, saklamak, muhafaza etmek anlamlarını taşır ve güvenlik, mahremiyet gibi özellikleri çağrıştırır.⁴⁰

سَرَائِيلَ , elbiseler veya zırhlar anlamında kullanılmıştır. Müfredi, “تَيْرِبَال” şeklindedir. Ayetin bağlamında hem sıcak havadan koruyan hem de savaşta koruma sağlayan iki farklı işlevi olan elbiseler kastedilir. Bu farklı işlevler, Allah’ın yarattığı şeylerin hem doğal hem de beşeri ihtiyaçlara uygunluğuna işaret eder.⁴¹

Ayette geçen garip kelimelerin anlamlarını takdim ettikten sonra üzerinde çalışılan üslûbun anlama kattığı değere dikkat çekmek yerinde olacaktır.

1.3.2. İktifâ Üslûbunun Âyetin Anlamına Kattığı Değer

Bu üslûpla Allah’ın sunduğu nimetlerin büyüklüğü ve kapsamı ima edilir. Böylece okuyucu, nimetlerin detaylarını zihninde tamamlayarak Allah’a şükretmeye teşvik edilir. Âyette Allah’ın insana sunduğu çeşitli koruyucu nimetler sıralandıktan sonra, “O’na teslim olasınız” ifadesi ile eksik bırakılan anlam, okurun Allah’ın nimetlerini düşünerek teslimiyete davet edilmesidir. Âyete iktifa üslûbuyla sadece ‘sıcak’ kelimesi zikredilmiştir. Hâlbuki akıl, bundan sonra “soğuk”

³⁷ Beydâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, 3/414. Ebû'l-Kâsım Cârullâh Mahmud b. Ömer Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an Hakâyiki Gavâmizi't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekâvîl fî Vucûhi't-Te'vîl* (Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1995), 2/601.

³⁸ Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'Ayn* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1988), 1/123.

³⁹ İbn Düreyd, *el-Cemhere fî'l-Luğa* (Kahire: Dâru'l-Maârif, 1958), 2/45; Ragıb el-İsfahani, *Mufredat fî Garibi'l-Kur'an* (Beyrut: Darü'l-Ma'rife, 1961), 471.

⁴⁰ İbn Düreyd, *el-Cemhere fî'l-Luğa* (Kahire: Dâru'l-Maârif, 1958), 2/45.

⁴¹ el-Cevherî, *es-Sihâh fî'l-Luğa* (Kahire: Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye, 1990), 1/250.

kelimesinin de bulunmasına hükmeder. Çünkü akıl, elbiseler kelimesinin işlevinden hareketle bu iki lafızın beraber olmasını gerekli kılar. Bu durumda âyet “sizi sıcaktan ve soğuktan koruyacak elbiseler yarattı” takdirinde olur. Böylece iktifâ üslûbu, eksik anlamı okuyucunun zihninde tamamlamasını sağlayarak ayetin etkisini artırır.

İktifâ sanatı, Allah’ın kullarına sunduğu nimetlerin zenginliğini ve hikmetini belirtirken, aynı zamanda farkında olmanın gerekliliğine de işaret eder. Kişinin nimetlerin kıymetini bilip teşekkür etmesi ve bunları hatırlayarak teslimiyet göstermesi gerektiği dolaylı olarak vurgulanır. Bu yönüyle ayet, insanı düşünmeye sevk eden bir üslûpla insan-Allah ilişkisini derinleştirir.

1.4.Takdîm-Te’hîr Bağlamında Nahl Suresi 5. Ayetinde Allah’ın Nimetlerini Tefekkür ve Teslimiyet

Takdim ve te’hîr konusu, Meani İlminin müsned ve müsnedün ileyhine ele alındığı kısma girmektedir. Ayrıca tahsis üslûbunun da bir türüdür.

‘قدم’ fiilinin kökünden türeyen takdîm kelimesi, تفعیل babında bir masdar olup sözlükte “öne almak, bir şeyi başka bir şeyin önüne geçirmek”⁴² anlamındadır. Bunun mukabili olan te’hîr kelimesi ise أخر fiilinden تفعیل kalıbında masdar olup sözlükte “sonraya bırakmak, bir şeyi sonraya ertelemek”⁴³ şeklinde ifade edilir. Burada takdîm ve te’hîr kısmı şu ayetten hareketle izâh edilecektir.

وَالْأَنْعَامَ خَلَقَهَا لَكُمْ فِيهَا دِفْءٌ وَمَنْفَعٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ

“(Eti yenen büyük ve küçükbaş) hayvanları da O yarattı. Onlarda sizin için soğuktan koruyucu şeyler ve başka yararlar vardır, ayrıca onlardan beslenirsiniz.”⁴⁴

Âyetteki ilgili kısım, وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ / “Onlardan bir kısmını da yersiniz” cümlesidir. İbarenin aslı, fiil cümlesi yani تَأْكُلُونَ مِنْهَا şeklindedir. Ancak مِنْهَا ifadesi öne alınarak takdim, “تَأْكُلُونَ” lafzının sona alınmasıyla te’hîr üslûbu söz konusu olmuştur. Yine Âyetteki وَالْأَنْعَامَ خَلَقَهَا / “Hayvanları yarattı” ifadesinde “el-en’âm” kelimesi yani hayvanlar cümlesinin başında yer alarak takdîm sanatıyla vurgulanmıştır.

⁴² İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab* (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1993), 9/56.

⁴³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 4/13.

⁴⁴ Nahl Sûresi 16/5

1.4.1. Ayette Geçen Garip Kelimeler

الأنعام ifadesi, "Davalar" veya "çiftlik hayvanları" anlamına gelir. Bu kelime, koyun, keçi, sığır ve deve gibi evcil büyük ve küçükbaş hayvanları ihtiva eder. Arap toplumunda bu hayvanlar, hem ekonomik hem de sosyal hayatta önemli bir yere sahiptir.⁴⁵

Âyette, Allah'ın verdiği nimetlerin bir parçası olarak, insan hayatına sunduğu faydalarla hayvanların önemi vurgulanmaktadır.⁴⁶

دِفء kelimesi, "ısınma, sıcaklık" anlamına gelir. Özellikle yün gibi hayvan ürünlerinin sağladığı sıcaklık ihtiyacını işaret eder. Bu kelime âyette insana sağlanan yararlar arasında önemli bir unsur olarak zikredilmektedir.⁴⁷

مَنَافِعُ lafzı, "faydalar, fayda sağlayan" veya "yararlar" anlamına gelir. Bu kelime, bir şeyden elde edilen çeşitli menfaatleri ifade eder. Ayet bağlamında, hayvanlardan elde edilen süt, et, deri gibi ürünler ve taşıma gibi hizmetler kastedilmektedir.⁴⁸

Âyette cemi olarak kullanılması, hayvanların insanlara çeşitli alanlarda sunduğu sayısız faydaların yanında sadece gıda olarak değil, birçok yönüyle insan için değerli olduklarına işaret eder.⁴⁹

Ayettin daha net anlaşılmasına katkı sağlayan garip kelimelerin anlamları verildikten sonra takdim-te'hîr üslûbunun anlama ve hükme kattığı değere dikkat çekmek yerinde olacaktır.

1.4.2. Takdîm-Te'hîr Üslûbunun Âyetin Anlamına ve Değer

Âyetteki وَالْأَنْعَامَ خَلَقَهَا / "Hayvanları yarattı" ifadesinde "el-en'âm" kelimesi (hayvanlar) cümlede başında yer alarak takdîm sanatıyla vurgulanmıştır. Bu vurgulama, hayvanların insanlar için yaratıldığı hususunu belirtir. Takdîm sanatı, hayvanların yaratılışının öncelikli olduğunu ve insanlara nimet olarak sunulduğunu ön plana çıkarmaktadır denilebilir.

Müsned olan şibih cümlede takdîm edilmesi ya âyet sonlarındaki (تَسْرَحُونَ تَأْكُلُونَ، مُبِين) kelimeler gibi fasılalardaki seciler içindir. Buna "fâsılalara riâyet" / مراعاة الفواصل denilir. Ya da söz konusu evcil hayvanların (deve, sığır, koyun) etinden yemenin hayatı sürdürmek için normal bir şey olduğunu, ancak eti yenen diğer hayvanlardan yemenin de sadece tedavi ve zevk maksadıyla

⁴⁵ Fîrûzâbâdî, *el-Kamûsu'l-Muhît*, 3/256; el-Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'an*, 10/126.

⁴⁶ el-Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'an*, 10/126.

⁴⁷ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 5/180.

⁴⁸ Fîrûzâbâdî, *el-Kamûsu'l-Muhît*, 3/345; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/345.

⁴⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/345.

olduğunu ifade etmek içindir.”⁵⁰ Burada ayrıca mûsnedün yani şibih cümlelerin takdîmi tahsis ifade etmektedir. Yani “âdet olan özellikle bu hayvanların etini yemeniz için onları yarattı” Ancak bu ifade, bunların dışındakilerin etinin yenmeyeceği şeklinde anlaşılmalıdır.⁵¹ Zira burada mûsned öne alınarak eti yenen hayvanlara dikkat çekilmiştir.

Yine ayetin sonunda , "وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ" (ve minhâ te'kulûn) ifadesi , "ve onlardan yersiniz" anlamına gelir. Burada, takdîm ve te'hîr sanatı, yani kelimelerin yerlerinin değiştirilmesi sanatı kullanılmıştır. Normalde, Arapça cümle yapısında fiil özneye göre önce gelir; ancak burada fiil olan "تَأْكُلُونَ" (yersiniz) sona alınmıştır. Bu sanatın kullanılmasının amacı, cümlelerin vurgusunu değiştirmek ve dikkat çekmektir. "وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ" ifadesinde, "منها" (onlardan) kelimesinin öne alınmasıyla, insanların bu hayvanlardan faydalanmalarının özellikle yeme konusunda olduğuna dikkat çekilmiştir. Bu vurgu, hayvanların etlerinin insanlar için önemli bir nimet olduğunu belirtir.

Bu üsluptaki tekid/vurgu, âyetin anlamını güçlendirmekte ve insanın sahip olduğu nimetleri fark etmesine, bunların Allah tarafından kendisine sunulduğunu düşünmesine yol açmaktadır. Ayette kelimelerin dizilişinde yapılan vurgu, insanın şükretmesini, Allah'ın nimetlerini kavrayarak teslimiyet göstermesini amaçlamaktadır. Hayvanların yaratılışı ile ilgili, öncelikli olarak zikredilen nimetler, bir şükran vesilesi olarak sunulur.

1.5.İltifat Bağlamında Nahl suresi 51. Ayetinde Allah'a Saygıda Samimiyet

Herhangi bir edebî nükteden dolayı kelâmın hakiki anlamından çıkıp zahirin gerektirdiği üslubun dışında söylenmesidir. Asıl olan, sözün zahirin gerektirdiği şekilde gelmesidir. Fakat bazen farklı sebep ve amaçlarla kelâm beklenen şekilde gelmez. Bu, sözün tesirini artırmak için kullanılan bir yöntem olup, belâğat kuralları gereği yapılmaktadır. Yani kelâm zahire göre gelmemiş olsa da muktezâ-i hale (yerinde, yeterince ve duruma) uygun olarak gelmesidir. Kelâmın zahirin dışına çıktığı haller bir kaç başlık altında ele alınır.⁵² Bunlardan birisi de 'İltifat' San'atı'dır. İltifat: daha önce gâip sîğası ile kendisinden bahsedilen kişinin, kelâmın devamında mütekellim kipi ile

⁵⁰ Nâsiruddîn Ebû Sa'îd Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şîrâzî Beydâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil, ve Me'ahu Hâşiyetu'l-Kâzerûnî*, 1-5 (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1996), 4/386.

⁵¹ Ebû'l-Fazl el-Kureşî el-Hatîb Kâzerûnî, *Hâşiyetu't-Tefsîri'l-Beyzâvî* (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1416), 3/386.

⁵² Kazvînî, *Telhîsu'l-Miftâh*, 2009, 24-27. el-Hatîb Celâluddîn Muhammed b. 'Abdirrahmân Kazvînî, *el-İzah fî 'Ulumi'l-Belağa* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003), 66-70. Taftâzânî, *Muhtasaru'l-Me'ânî*, 105-115. Sa'duddîn Mes'ûd b. Fahriddîn Ömer b. Burhâniddîn Abdillâh el-Herevî el-Horâsânî Taftâzânî, *el-Mutavvel Şerhu Telhîs-i Miftahi'l-'Ulum* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2013), 281-290.

zikredilmesidir. Şimdi İltifat'ın konusu olan ‘Gâipten Mütakellime Geçiş’ şekli örneklerle açıklanacaktır..⁵³

وَقَالَ اللَّهُ لَا تَتَّخِذُوا إِلَهَيْنِ إِلَّا هُوَ إِلَهُ وَاحِدٌ فَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ

*Allah buyurdu ki: “İki ilah edinmeyin, o, tek bir ilahdır. Şu halde yalnız benden korkun.”*⁵⁴

Âyet-i kerîmenin sonundaki فَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ / ‘Şu halde yalnız benden korkun.’ ifadesinde, kendinden önceki إِنْ مَّا هُوَ إِلَهُ وَاحِدٌ / o, tek bir ilahdır cümlesi gâib kipte iken mütakellime sığasına geçiş yapılmak suretiyle iltifat üslubu söz konusudur.

1.5.1. Ayette Geçen Garip Kelimeler

إِلَهَيْنِ lafzı, “İlâh” kelimesinin tesniyesi olup Türkçede “tanrı” anlamına gelir. Lafzın tesniye yani “ilâheyn” şeklinde gelmesi, insanların birden fazla ilaha yönelmemeleri gerektiğini vurgular. Sözlükte "ilâh", sığılan ve ibadet edilen anlamına gelir; burada tevhid inancına vurgu yapılmaktadır.⁵⁵

فَارْهَبُونِ cümlesi, "Benden korkun" veya "benden çekinin" anlamına gelir. Burada fiil olan “فَارْهَبُونِ”, saygı ve korku ile yaklaşmayı ifade eder. Ayet, Allah'a karşı duyulması gereken derin saygı ve bilinçli korkuyu belirtmektedir.⁵⁶ “Korkun” anlamındaki bu kelime, “رهب” kökünden türetilmiştir ve saygı, haşyet, ürperti gibi anlamları ihtiva eder. Buradaki korku ifadesi, sevgi ve saygıyla karışık bir korkuyu, Allah’a karşı takınılması gereken bir tutumu işaret eder.⁵⁷

Böylece ilah ve korkma lafızlarının anlamlarını açıkladıktan sonra iltifat üslûbunun ayetin anlamına kattığı değere çekmek yerinde olacaktır.

1.5.2. İltifat Sanatının Âyetin Anlamına Kattığı Değer

Âyette kullanılan iltifat sanatı, hitap değişikliği ile etkileyici bir anlatım oluşturur. Ayetin başında Allah’ın üçüncü yani gâib sigasıyla konuşmasıyla başlayan ifade, ben zamiriyle (فَارْهَبُونِ - “benden korkun”) şeklinde doğrudan mütakellime dönüşür. Bu anlatım tarzı, muhatapların dikkatini çeker ve onları doğrudan Allah’a yönelip yalnızca O’na kulluk etmeye davet eder.

⁵³ Meydânî, *el-Belâğatu'l-'Arabiyye, Üsüsühâ ve 'Ulûmuhâ ve Funûnuhâ*, 2/483-485. Abdülkadir Huseyin, *Fennu'l-Belâğa, Âlemu'l-Kutub* (Beyrut: Âlemu'l-Kutub, 1984), 281.

⁵⁴ Nahl Sûresi 16/51

⁵⁵ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 5/33.

⁵⁶ Fîrûzâbâdî, *el-Kamûsu'l-Muhît*, 3/89.

⁵⁷ el-Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, 2/435.

Yine ğaib sığasından mütekellim sığasına geçiş yapılmak suretiyle iltifat yapılması; korkutma, sevgi ve şefkate mübalağa ve maksadı açıkça ifade etmek içindir. Sanki ayette şöyle buyrulmuştur: “İşte o tek olan ilah benim, öyleyse başkasından değil yalnızca benden korkun”.⁵⁸

Âyet ile ilgili Zemahşerî, “*bu ifade kelamın gaiplikten tekellüm sığasına nakledilmesidir. Burada galip olan, mütekellim olduğu için bu geçiş caiz olmuştur. Bu üslûp iltifat yollarından biri olup korkutma hususunda “فَارْهَبُوهُ وَإِيَّاهُ” ifadesinden ve öncesinin mütekellim sığasıyla gelmesinden daha belîğdir*”⁵⁹ şeklinde açıklama yapmaktadır.

Netice olarak âyetin başında Allah, insanlara doğrudan ğaib sığasıyla seslenirken, ayetin sonununda mütekellime geçiş yaparak iltifatı, muhatapların Allah’ın yalnızca bir olduğunu fark etmesini ve sadece O’na yönelmesi gerektiğini güçlü bir şekilde vurgular. Bu tarz bir hitap, muhatapların bilinçlenmesini ve Allah’a olan saygı ve korkuyu içten hissetmelerini sağlar.

1.6. Müsâvât Bağlamında Nahl Suresi 90. Ayette İslam’da Sosyal ve Ahlaki Düzen

Müsâvât, sözlükte eşitlik ve denklik şeklinde ifade edilir.⁶⁰ Bir Me’ânî terimi olarak müsâvât; murad ededilen bir manayı, eşit miktarda lafızlarla ifade etmektir.⁶¹

Daha önce “Taleb-i Haber Bağlamında Nahl Suresi 90. Ayetindeki Emir ve Yasakların Hikmeti” başlığı altında âyete geçen garip kelimelerle ilgili malumat verilmişti. Burada ayetteki Meâni ilminin diğere bir üslûp olan müsâvât bağlamında konu ele alınacaktır. Önce hatırlama babında ayet ve meali şu şekilde tekrar etmede fayda vardır:

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَائِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ

“Muhakkak ki Allah adaleti, ihsanı, akrabaya karşı cömert olmayı emreder; hayâsızlığı, kötülüğü ve zorbalığı yasaklar. İşte Allah, aklınızı başınıza almanız diye size böyle öğüt veriyor.”⁶²

⁵⁸ Muhammed Zuhaylî, *Mevsûatu Kazâyâ İslâmiyye Mu’âsıra* (Dimeşk: Dâru’l-Mektebi, 2008), 7/464. Nâsiruddîn Ebû’l-Hayr Abdullâh b. Ömer b. Muhammed eş-Şîrâzî eş-Şâfîî Beydâvî, *Envâru’t-Tenzîl ve Esrâru’t-Te’vîl* (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî ve Müessesetu’t-Târîhi’l-Arabî, 1998), 1/229. Ebusuûd Muhammed b. Muhammed İmâdî, *İrşâdu’l-‘Akli’s-Selîm İlä Mezâyâ’l-Kur’âni’l-Kerîm* (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, ts.), 5/119. Ebû’s-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Huseynî Âlûsî, *Rûhu’l-Me’âni fî Tefsîri’l-Kur’âni’l-‘Azîm ve’s-Seb’i’l-Mesâni* (Beyrut: Dâru İhyai’t-Turâsi’l-Arabî, ts.), 14/163. Muhammed Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr* (Tunus: Dâru’t-Tûnusiyye li’n-Neşr, 1984), 1/174. Muhammed Ali Sâbûnî, *Safvetu’t-Tefâsîr* (Beyrut: Dâru’l-Kur’âni’l-Kerîm, 1981), 2/134.

⁵⁹ Ebû’l-Kâsim Cârullah Mahmûd b. Ömer Zemahşerî, *el-Keşşâf ‘an Hakâiki Gavâmizi’t-Tenzîl* (Riyad: Mektebetü’l-Ubeykan, 1998), 3/441.

⁶⁰ Ebu’l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab* (Beyrut: Dâr Sâdır, 1993-1414), 1/410.

⁶¹ Cârîm - Emîn, *el-Belâgatü’l-vadiha*, 445. Nusrettin Boellli, *Belâgat (Beyân-Me’âni-Bedi’ İlimleri) Arap Edebiyatı* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2009), 385.

⁶² Nahl Sûresi 16/90.

Âyetteki lafızlar ile ifade ettikleri mana birbirine eşit ve denk olacak şekilde sunulmuştur. Hal böyle olunca müsâvât üslubunun güzel bir örneği ayette takdim edilmektedir. Yani lafızlar ve manadan birisi diğerine göre fazlalık göstermemekte, eşit seviyede bulunmaktadır.

Üslûp olarak müsâvât, îcâz ve itnâb arasında olan bir meânî terimidir. Nitekim Rahman suresi 72. Ayeti ve Kalem suresi 9. ayetleri de yine müsâvâta örnek gösterilen diğer ayetlerdir.⁶³ Şimdi bu üsûbun manaya kattığı anlama dikkat çekilecektir.

1.6.1. Müsâvât Üslûbunun Âyetin Anlamına ve Hükümüne Kattığı Değer

Âyet, emirler ve yasaklar arasında dengeli bir yapı kurarak, müsâvât sanatını açıkça sergilediği görülmektedir. Bu duruma şöyle dikkat çekilebilir:

Ayetin ilk kısmında Allah'ın insanlara adalet, ihsan ve akrabaya yardım gibi olumlu üç değeri emrettiği hüküm söz konusudur. İkinci kısmında hayâsızlık, kötülük ve azgınlık gibi olumsuz üç davranıştan sakınılması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu metot, ayetin anlamını güçlendiren bir özellik taşıyarak, İslam'ın toplumsal ve bireysel hayatta dengeye verdiği önemi de ortaya koymaktadır.

Böylece hem adalet, iyilik, akrabaya yardım etme emri hüküm olarak takdim edilirken ayetin devamında yine üç tane çirkin iş de yasaklanmaktadır. Bunlar ise hayâsızlık, kötülük ve azgınlık olarak zikredilmektedir.

Sonuç olarak müsâvât üslûbu, âyette emir ve yasaklar arasında dengeli bir yapı kurarak, insanın hem kendi hayatında hem de toplumsal hayatta ölçülü hareket etmesine dikkat çekilir. Âyetin bu dengeli yapısı, sosyal hayatta ahenkli bir yaşantının nasıl sürdürüleceğine dair yol gösterir. Adalet ve iyilik gibi olumlu değerlerle kötülük ve azgınlık gibi olumsuz davranışların peş peşe kullanılması, bireyin kendi hayatında ölçülü olması gerektiğine dair güçlü bir mesaj verir. Bu durum, İslam'ın sosyal ve ahlaki düzenle ilgili yaklaşımını da ortaya koyar.

1.7. İcâz Üslûbu Bağlamında Nahl Suresi 30. Ayetinde Ahiret Müjdesinin Özlü Anlatımı

İcâz Arapça'da “وجز” fiil kökünden türemiştir. İf'âl babında mastar olup sözlükte “iş çabuk yapmak, sözü kısa kesmek, özetlemek”⁶⁴ gibi anlamları ifade eder. Bir Me'ânî terimi olarak icâz,

⁶³ Bu ayetler ve örnek hadisler için bkz. Kazan, Ramazan, *Edebî Açından Hadis Metinleri*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2013, s. 238.

⁶⁴ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 1/427. Bolelli, *Belâgat (Beyân-Me'anî-Bedi' İlimleri) Arap Edebiyatı*, 356.

*her hangi mefhumu en az lafızla ifade etmedir*⁶⁵ şeklinde ifade edilmektedir. Yine “*herhangi birmaksadı kısa ve net bir şekilde anlatarak, az sayıda kelime ile daha çok manayı*”⁶⁶ dile getirmektedir.

Konuyla ilgili ayet ve meali şöyledir:

وَقِيلَ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا مَاذَا أَنْزَلَ رَبُّكُمْ قَالُوا خَيْرًا لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ وَلَدَارُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ وَلَنِعْمَ دَارُ الْمُتَّقِينَ

“*Allah’a karşı gelmekten sakınanlara, “Rabbiniz ne indirdi?” denilince, onlar “Hayır indirdi” derler. Bu dünyada iyilik yapanlara güzel sonuçlar vardır. Ahiret yurdu daha da hayırlıdır. Allah’a karşı gelmekten sakınanların yurdu ne güzeldir.*”⁶⁷

Âyette geçen “*قَالُوا خَيْرًا*” “Hayır dediler” kısmı, îcâz üslubu ile kısaltılmıştır. Aslında ifade tam olarak *قَالُوا انزَلَ رَبُّنَا خَيْرًا* / “Rabbimiz hayır indirdi, dediler”⁶⁸ anlamındadır. Sûrenin 24. âyetinde geçtiği üzere, inkârcılara da “Rabbiniz ne indirdi?” diye sorulduğunda onların, “eskilerin masallarını!” diyerek, küstahça bir cevap verdikleri belirtilmiştir. Bunun üzerine devamındaki âyetlerde, ölüm sırasında ve ahirette azaba maruz kaldıkları anlatılmıştır. Burada ise aynı sorunun bu defa müminlere sorulduğu, onların bu soruya “Hayır indirdi” diye cevap verdikleri ifade edilmiştir. Bu durumda müminlerin “hayır indirdi” şeklindeki cevaplarından, “doğru ve gerçek bilgiler gönderdi”⁶⁹ anlamı çıkmaktadır. Netice itibariyle ayetin söz konusu ifadesinin, îcâz üslubuyla ifade edildiği görülmektedir.

Bu kısa bilgiden sonra ayette geçen garip kelimelere göz atmak ayetin tamamını anlamada kolaylık sağlayacaktır.

1.7.1. Ayette Geçen Garip Kelimeler

اتَّقُوا , "Sakındılar" veya "takva sahibi oldular" anlamına gelir. Bu kelime, Allah'a karşı derin bir saygı ve bilinçle hareket etmeyi ifade eder.⁷⁰

“Takva sahibi olmak” anlamında kullanılan bu kelime, Allah’a karşı sorumluluk bilincine sahip olmayı, O’nun emir ve yasaklarına dikkat etmeyi ifade eder. Dil bilgisi bakımından, “korunmak

⁶⁵ el-Câhiz, Ebû Osman Amr b. Bahr, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, Mektebetu'l-Hancî, Kahire, 1975, 1/54.

⁶⁶ Cârîm - Emîn, *el-Belâgatü'l-vadiha*, 448.

⁶⁷ Nahl Sûresi 16/30.

⁶⁸ Sâbûnî, *Safvetu't-Tefâsîr*, 2/617.

⁶⁹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 1/562.

⁷⁰ Fîrûzâbâdî, *el-Kamûsu'l-Muhît*, 3/123.

ve sakınmak” anlamına gelen kökten türetilmiştir. Ayette bu kelimenin kullanılması, Allah’a yakınlık ve dünya nimetlerine karşı dengeli bir duruşu ortaya koyar.⁷¹

حَيْرًا , Âyete yer alan bu kelime, “iyilik, güzellik” anlamına gelir. Allah’ın insanlara indirdiği vahyin özünde insanlara her türlü iyilik ve hayrı getirdiği anlatılmaktadır. En iyi, en güzel anlamlarına gelen “hayr” kökü, ayetin anlamını zenginleştirir.⁷²

حَسَنَةً , "Güzellik" veya "iyilik" anlamına gelir. Bu kelime, hem maddi hem de manevi güzellikleri ifade eder.⁷³ “Güzel karşılık, iyi sonuç” anlamına da gelir. Âyette, takva sahiplerinin dünyada güzel bir ödüle sahip oldukları belirtilmektedir. “Hasene” kelimesi, Arapça kökeninde “güzel ve değerli” anlamlarını ihtiva etmekte olup burada ahiret ödülüne işaret eder.⁷⁴

دَارُ الْآخِرَةِ , Bu ifade “ahiret yurdu” anlamına olup, sonsuz olan, dünya sonrası kalıcı hayatı ifade eder. Âyette ahiret yurdunun dünya nimetlerinden daha hayırlı olduğuna vurgu yapılmaktadır.⁷⁵

الْمُتَّقِينَ , “Takva sahipleri, Allah’a karşı gelmekten sakınanlar” anlamına gelen bu kelime, ayetin muhatapları olan, Allah’a bağlılık içinde yaşayan insanları ifade eder. Bu ifade, takva sahiplerinin dünya ve ahiret ödülleriyle ulaşacağını belirtir.⁷⁶

Ayette geçen ve yukarıda verilen kelime ve anlamları mefhumun daha net anlaşılmasına yardım edeceğinden hareketle verilmiştir. Zira îcâz üslûbunun ayetin bir kısmını ihtiva etmesiyle yetinilmemiştir.

1.7.2.İcâz Üslubu Sanatının Âyetin Anlamına Kattığı Değer

Âyet, Allah’ın müminlere verdiği müjdeyi özlü bir ifadeyle sunmaktadır. Müminlerin, “Rabbimiz ne indirdi?” sorusuna "حَيْرًا" (iyilik) şeklinde kısa ve öz bir cevap vermeleri, îcâz üslubunun en belirgin örneğidir. Bu kısa cevap, Allah’ın indirdiği vahyin hayırlı, doğru ve tüm güzellikleri kapsayan bir prensip olduğuna işaret eder. Bu üslup, ayetin mesajını güçlü bir şekilde pekiştirir ve okuyucunun zihin dünyasında derin izler bırakır.

Netice olarak îcâz üslûbu, âyetin hükmünü güçlendiren bir nitelik kazandırdığı görülmektedir. Müminlerin vahyin muhteviyatına dair verdikleri özlü cevap, Allah’ın indirdiği prensiplerin

⁷¹ el-Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmî'l-Kur’ân*, 10/190.

⁷² İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 5/314.

⁷³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 12/25.

⁷⁴ el-Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, 2/410.

⁷⁵ Mahmud b. Ömer Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmizü't-Tenzîl* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1995), 2/435.

⁷⁶ İbn Fâris, *Mu'cemü Mekâyisi'l-Luğa*, 2/240.

tamamının, hayırlı ve müminler için güzellikler barındırdığını ortaya koyar. Bu husus îcâz üslûbu ile ifade edilerek, Allah'ın mesajının muhtevasını, kısa bir cümle ile aktarmanın etkileyiciliğini ön plana çıkarır. Ayrıca, ahiret müjdesinin özlü bir anlatımla verilmesi, müminlerin bu dünyada iyilikle karşılık bulmalarının yanı sıra ahirette de büyük ödül elde edeceklerine işaret eder.

1.8. İtnâb Bağlamında Nahl Suresi 90. Ayetinin Genel Ahlaki İlkelerle Özel davranışlara Vurgusu

itnâb (اطناب), “ اطنب ” fiilinin masdarı olup sözlükte “sözünü uzatmak”⁷⁷ anlamına gelir. Me'ânî terimi olarak “edebî bir fayda nedeniyle, bir sözden kast edilen mânâyı, bilinen ölçülerden daha fazla kelime ile anlatmaktır.”⁷⁸

Tanımdan da anlaşılacağı üzere ibarede fazladan yer alan kelimeler, mânaya olumlu bir katkı sağladığı için itnab, bir söz kusuru olmayıp aksine söze ahenk verir. Burada konunun önemine binâen itnâbın çeşitlerinden olan “genel ifadeden sonra özele geçmek” konusu bir örnekle anlatılacaktır.

Genel ifadeden sonra özele geçmek (ذكر الخاص بعد العام) yani umumi olan bir lafızdan sonra özeli zikretmek suretiyle itnâb gerçekleşir. Bu yöntemle, özel olanın, sanki farklı bir cinsmiş gibi, önemine ve faziletine dikkat çekmek için müracât edilir.⁷⁹

Yukarıda “Talebî Haber” bölümünde Nahl Sûresi 90. Ayette yer alan garip kelimeler hakkında gerekli malumat verilmişti. Burada ise sadece konumuzu ilgilendiren açıklama yapılacaktır.

“Umum ifade eden “ وَالْإِحْسَانِ ” iyilik yapmak” lafzından sonra hususilik ifade eden “ ذِي الْقُرْبَى ” akrabaya yardım etmek” lafzının zikredilmesi mübalağa için, genel ifadeden sonra özele geçmektir.⁸⁰ Yani “ihsanda bulunmak/iyilikte bulunmak” genel ifade olup sonrasında “yakınlara iyilik” olan has yani hususi olan ifade zikredilmiştir. Bu yöntemle, akrabaya yardımın, iyiliğin en

⁷⁷ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 4/654. Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Faris b. Zekeriyya İbn Fâris (Beyrût: Dâru'l-Küttübi'l-İlmiyye, 2011), “Mu'cemu Mekayisi'l-Lüğa”, 2/80. Meeddüddîn Muhammed b. Yakûb Firûzâbâdi, *el-Kâmûsu'l-Muhît* (Beyrût: Dâru'l-Erkam, ts.), 145.

⁷⁸ Ebû Ya'kûb b. Ebî Bekr Muhammed b. Ali Sekkâkî, *Miftâhu'l-'Ulûm* (Bağdad: Matbaatu Dâri'r-Risale, 1402), 493. el-Hatîb Celâluddîn Muhammed b. 'Abdirrahmân Kazvînî, *el-İzâh fi 'Ulûmi'l-Belâğa, el-Meânî el-Beyân el-Bedî'* (Kâhire: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003-1424), 139. Abdü'l-müte'âl Sa'îdî, *el-Belâğatu'l-'Aliyye 'İlmü'l-Meânî* (Kâhire: Mektebetu'l-Âdâb, 1991), 118. Ahmed Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa fi'l-Meânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî'* (Beyrût: el-Mektebetu'l-'Asriyye, 1999), 241. 'Abduh Abdulaziz Kalkile, *el-Belâğatu'l-Istilahiyye* (Kâhire: Dâru'l-Fikri'l-'Arabi, 1992), 263.

⁷⁹ el-Hatîb Celâluddîn Muhammed b. 'Abdirrahmân Kazvînî, *Telhîsu'l-Miftâh* (Kâhire: Dâru'l-Fikri'l-'Arabi, 1350), 222. Kazvînî, *el-İzâh fi 'Ulûmi'l-Belâğa, el-Meânî el-Beyân el-Bedî'*, 153. Celâluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân* (Beyrût, 1996), 2/861.

⁸⁰ Beyzâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vîl, ve Me'ahu Hâşiyetu'l-Kâzerûnî*, 4/416.

şerefli olduğu bilinciyle, insanları buna teşvik ederek mübalağa yapmak amaçlanmıştır.⁸¹ Örnekten anlaşılacağı üzere umumi bir lafızdan sonra hususi olanı zikretmek suretiyle sözü uzatmak kusur olmayıp, özel olanın fazilet ve üstünlüğünü ortaya koyduğundan, kelâmın manasını genişletmektedir.

1.8.2. İtnâbın Çeşidi Olan “Genel İfadeden Özele Geçiş” Üslûbunun Âyetin Anlamına ve Hükümüne Kattığı Değer

Nahl Sûresi 90. ayetinde genel anlamda "adalet" ve "ihsan" gibi geniş kapsamlı ve evrensel erdemlerle başlayarak "akrabaya yardım" gibi daha hususi bir konuya geçiş yapar. Adalet ve ihsan genel toplumsal ahlaki kapsarken, akrabaya yardım, bu genel ahlaki ilkelerin özel bir uygulaması olarak vurgulanır. Benzer şekilde ayetteki yasaklar kısmında da "hayâsızlık" (fahşa) ve "kötülük" (münker) gibi daha geniş anlamlar ihtiva eden kavramlardan sonra "azgınlık" (bağy) gibi daha özel bir davranışa geçiş yapılır. Bu üslûp, âyetin anlamını güçlendiren bir etkendir ve Allah'ın emir ve yasaklarının hem toplumsal hem de bireysel hayata etkisini açıklar.

Sonuç olarak bu üslûp, Allah'ın emir ve yasaklarının kapsamını önce geniş anlamda sunarak daha sonra özel örneklerle açıklamaktadır. “Adalet ve ihsan” genel sosyal ahlaki kapsayan erdemlerdir; akrabaya yardım ise bu erdemlerin bir uygulamasıdır. Bu durum, Allah'ın emirlerinin hem geniş bir ahlaki çerçeve sunduğunu hem de bireyin günlük hayatında uygulayabileceği belirgin örnekler verdiğini gösterir. Aynı şekilde, yasaklar kısmında da genelden özele geçilerek, “hayâsızlık ve kötülük” gibi kapsamlı yasaklardan azgınlık gibi daha özel bir yasağa vurgu yapılır. Bu, okuyucunun genel ahlaki ilkelerle özel davranışları ilişkilendirmesine ve Allah'ın emirlerini daha iyi anlamasına katkı sağlar.

Önemine binaen aynı şekilde itnâb'ın çeşidi olan “İ'tirâz” konusu da bir örnekle izah edilecektir.

1.9.İ'tirâz/Ara Cümle Bağlamında Nahl Suresi 57. Ayetinde Allah'ın Tek Olmasına Vurgu

İ'tirâz kelimesinin aslı “عرض” olup, “bir şeyin ortasına girmek”⁸² anlamına gelen “إعترض” fiilinin mastarıdır.⁸³

⁸¹ Muhammed b. Muslihiddîn Mustafa el-Kücevî (Kocaelili) Şeyhzâde, *Hâşiyetü Muhyiddîn Şeyhzâde 'alâ Tefsîri'l-Kâzi'l-Beyzâvi* (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1999), 6/315.

⁸² Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ, *Mu'cem Makâyîsu'l-luğa* (Dâru'l-Fikr, 1979), 1/272.

⁸³ Ahmed Asım, *el-Ukyânûs el-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît*, 1305, 2/430. İn'âm Fevvâl Akkâvî, *el-Mu'cemu'l-Mufassal fî 'Ulûmi'l-Belâğa, el-Bedi' ve'l-Beyân ve'l-Me'ânî* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1996), 174.

Belâgatçilerin çoğu i'tirâz teriminin kullanılmasını tercih ederken, bir kısmı da “iltifat, istidrak, rücû’, haşiv” terimlerini itiraz yerine kullanmışlardır.⁸⁴ İ'tirâz bir belâgat terimi olarak, “söz arasında veya anlamca birbirine bağlı iki cümlenin arasına, kapalılığı kaldırmanın dışındaki bir nükteden dolayı, irâbda mahalli olmayan bir veya daha çok cümlenin konulmasıdır”⁸⁵ şeklinde tarif edilir.

وَيَجْعَلُونَ لِلَّهِ الْبَنَاتِ سُبْحَانَ وَلَهُمْ مَا يَشْتَهُونَ

‘Yine onlar -hâşâ- “Kızlar Allah'ındır” diyorlar. Akıllarınca beğendikleri de kendilerinin oluyor.’⁸⁶

Ayetetki “سبحانه” ibaresi itirâz şeklinde bir çeşit itnâbdır.⁸⁷

1.9.1. Ayette Geçen Garip Kelimeler

Ayette geçen يَجْعَلُونَ, "Onlar isnat ediyorlar" veya "yakaştırıyorlar" anlamına gelir. Bu fiil, bir şeyi birine atfetmek veya isnat etmek anlamında kullanılır.⁸⁸ Ayrıca "Yapıyorlar, atfediyorlar" anlamına gelen bu kelime, Allah'a çocuk isnadında bulunmak gibi yanlış bir inancı ifade eder. Yine bir şeyi bir başkasına ait kılmak anlamına gelen bu kelime, müşriklerin yanlış nitelendirmelerine işaret eder.⁸⁹

الْبَنَاتِ, "Kız çocukları" anlamına gelir ve Arap toplumunda cahiliye dönemi kültüründe hor görülen tabakayı ifade eder. Bu ayette, Allah'a çocuk isnadıyla özellikle "kız çocukları" nispet edilerek, yanlış bir inanç eleştirilmektedir.⁹⁰

⁸⁴ Ahmed Matlûb, *Mu'cemu'l-Muštalahâtu'l-Belağiyye ve ta'avvuruha* (Matbuat el- Mecme'u'l-İlmî el-İrâkî, 1987), 1/243. Akkâvî, *el-Mu'cemu'l-Mufasssal fî 'Ulûmi'l-Belâğa, el-Bedî' ve'l-Beyân ve'l-Me'ânî*, 174. El-Hamevî, İbn Hicce, *Hizânet el-Edeb ve Ğâyet el-Ereb* (Mısır: el-Matbaa el-'Amira, 1291), 448. Bedreddin b. Mâlik, *el-Mișbâh fî 'Ulûmi'l-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî'* (Mısır: Mektebetu'l-Âdâb, 1989), 219.

⁸⁵ Meydânî, *el-Belâğatu'l-'Arabiyye, Ususuühâ ve 'Ulûmuhâ ve Funûnuhâ*, 2/80.; Celâluddîn Muhammed b. Abdurrahmân Hatîb el-Kazvînî, *Telhîs ve Tercümesi*, Çeviren: Prof. Dr. Nevzat H. Yanık, Dr. Mustafa Kılıçlı, M. Sadi Çögenli, (İstanbul: Huzur yayınevi, ts.), 90. Muzaffer Özli, “‘Arap Dilinde İtnâb'ın Tarihi Seyri ve Önemi’”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18:2 (2013), 10. Ali Bulut, “‘Kur'ân-ı Kerim'de İtnâb Üslûbu’”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research, Volume 3 / 11 Spring 2010* (2010), 194.

⁸⁶ Nahl Sûresi 16/57.

⁸⁷ Kazvînî, *el-İzah fî 'Ulûmi'l-Belâğa*, 158. Cüneyt Eren - M. Vecih Uzunoglu, *Arap Edebiyatında Edebî Sanatlar (Belâgat)* (İstanbul: Sütun yayın, 2006), 128. Abdulaziz Atîk, *İlmu'l-Me'ânî el-Beyân el-Bedî'* (Beyrut- Lübnan: Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye Yay., 1405), 188.

⁸⁸ Fîrûzâbâdî, *el-Kamûsu'l-Muhît*, 3/345.

⁸⁹ el-Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 10/250.

⁹⁰ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 5/33.

سُبْحَانَ , "O, her türlü noksanlıktan münezzehtir" veya "O, yücedir" anlamına gelir. Bu ifade, Allah'ın eksikliklerden uzak olduğunu belirtmek için kullanılır.⁹¹ Yine "O, bundan münezzehtir" anlamında bir ifade olup Allah'ı her türlü eksiklik ve yanlış nitelendirmelerden tenzih eder. Ayrıca yücelik ve kutsallık anlamına gelir ve Allah'ın kendisine yapılan yanlış isnatlardan uzak olduğunu vurgular.⁹²

يَسْتَهْوُونَ fiil muzari kipinde olup "Arzuluyorlar" veya "hoşlanıyorlar" anlamına gelir. Master olarak, bir şeyi istemek veya arzulamak manasındadır.⁹³ "Canlarının istediği" anlamına da gelir. "şehvet ve arzu" kökünden türeyen bu ifade, insanların kendileri için arzu ettikleri erkek çocuklarını ifade eder.⁹⁴

Ayette geçen ve konuyla ilgili tefsir ve lügat ilmiyle ilgili görüşleri serdettikten sonra ilgili üslûbun anlama kattığı değere dikkat çekmek yerinde olacaktır.

1.9.2 İ'tirâz Sanatının Ayetin Anlamına Kattığı Değer

Âyette geçen "سُبْحَانَ" ifadesi, i'tirâz üslûbunun en belirgin örneğidir. Bu ifade, cümlenin akışını kesintiye uğratarak bir ara cümle şeklinde Allah'ın çocuk sahibi olmaktan ve ona atfedilen yanlış inançlardan tamamen uzak olduğunu ifade eder. Buradaki ara cümle, Allah'ın bu tür nitelermelerden münezzehtir olduğunu ve böyle bir isnadın gerçek dışı olduğunu açıkça belirtir. Bu sanatsal üslup, okuyucunun dikkatini çekerek ayetteki yanlış inancı daha güçlü bir şekilde reddeder.

İ'tirâz sanatı, ayette Allah'a yönelik yanlış bir isnada karşı anlık bir uyarı ve hatırlatma niteliğinde kullanılmıştır. "سُبْحَانَ" ifadesiyle, Allah'ın kendisine atfedilen her türlü eksiklikten ve yanlış nitelendirmeden uzak olduğu vurgulanarak, muhatapların bu yanlış inancı sürdürmemeleri gerektiği belirtilmiştir. Bu edebî üslûbu taşıyan ifade, ayetin hükmüne güç katarak, Allah'ın tek ve mükemmel olduğu inancını pekiştirir. Ayet, okuyucuyu Allah'a karşı derin bir saygıya ve sahih bir inanca yöneltir.

⁹¹ Fîrûzâbâdî, *el-Kamûsu'l-Muhît*, 3/89.

⁹² el-Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, 2/490.

⁹³ İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, 12/105.

⁹⁴ Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb (et-Tefsîru'l-Kebîr)*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981, 17/29.

Sonuç

Bu çalışmada, Kur'an'ın dilsel ve anlam derinliğine ulaşmayı sağlayan Me'ânî, İlminin bazı üsluplarının Nahl Sûresi'ndeki kullanımını incelenmiştir. Âyetlerde yer alan garip kelimeler, özellikle klasik eserlerden yararlanılarak izah edilmiştir. Yine Meani İlminin üsluplarının lügat ve terim anlamları da takdim edilerek konunun netleşmesine gayret edilmiştir. Nahl Sûresi, muhteviyatı, anlam derinliği, edebî unsurlarıyla, Kur'an'ın etkileyici anlatım gücünü gözler önüne seren sûrelerden biri olduğu dikkatlere sunulmaya çalışılmıştır. Belagatin temellerini oluşturan üç daldan biri olan Meanî ilminin, sûredeki âyetlerin toplumsal ve bireysel mesaj ve anlamlarının daha iyi kavramasına da katkısının olduğuna dikkat çekilmiştir.

Me'ânî iliminin üslupları sayesinde, Nahl Sûresinin ele alınan ayetlerinden hareketle Kur'an'ın hem anlam hem de edebiyat açısından ne derece güçlü olduğu tekrar dikkatleresunulmuştur. Çalışmada sûrede yer alan garip kelimelerin takdimi, âyetlerdeki anlamların netleşmesine katkı sağlamakla kalmayıp, bu lafızların klasik Arap edebiyatındaki karşılıklarının da görülmesine imkân tanımıştır. Zemahşeri, Beydavi, İbn Manzur ve Ragıp el-İsfahanî gibi âlimlerin eserleri, bu kelimelerin taşıdığı anlamları, dildeki kullanım şekillerini ve verdiği mesajları ortaya koymada ayrı bir önemi olduğu anlaşılmıştır.

Nahl Sûresindeki bazı Meani üsluplarının ortaya koyduğu anlam, edebi özellikler ve lafzî güzellikler ilim dünyasının dikkatlerine sunulmaya çalışılmıştır. İlgili ayetlerde sunulan mesajlar, daha özgün bir bakış açısıyla ortaya koymanın yanında Kur'an'ın dil ve üslubunun etkilerine de dikkat çekilmiştir. Böylece Me'ânî iliminin Nahl Sûresi'ne kattığı anlam zenginliği sayesinde, edebiyat ve tefsir ilminde yapılan çalışmalara bir ölçüde katkı sağlanmasına gayret edilmiştir.

Kaynakça

Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ. *Mu'cem Makâyîsu'l-luğa*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1979.

Ahmet Cevdet Paşa. *Belâgat-ı Osmâniyye*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2000.

Akdemir, Hikmet. *Belâgat*, İstanbul: Nizamiye Akademi Yayınları, 2016.

Akkâvî, İn'âm Fevvâl. *el-Mu'cemu'l-Mufasssal fî 'Ulûmi'l-Belâğa, el-Bedî' ve'l-Beyân ve'l-Me'ânî*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2. Basım, 1996.

Âlûsî, Ebu's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Huseynî. *Rûhu'l-Me'ânî fî Tefsîri'l-Kur'ânî'l-'Azîm ve's-Seb'î'l-Mesânî*. 1-30 Cilt. Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, ts.

Asım, Ahmed. *el-Ukyânûs el-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît*, 1305.

Atîk, Abdülaziz. *İlmu'l-Me'ânî el-Beyân el-Bedî'*, Beyrut- Lübnan: Dâru'n-Nahđati'l-'Arabiyye Yay., 1405.

Aydinî, Hamza b. Turgut. *el-Hevâdî fî Şerhi'l-Mesâlik*. Samsun: Etüt Yayınları, 2009.

Bağış, Mehmet. *Kur'ân İlimleri ve Tefsir Usûlü Uygulamaları -Beydâvî Tefsîri Örneğinde*. ed. Abdurrahman Ensari. İstanbul: Kitabı Yayınları, 2020.

Bedreddin b. Mâlik. *el-Mişbâh fî 'Ulûmi'l-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî'*. Mısır: Mektebetu'l-Âdâb, 1. Basım, 1989.

Beydâvî, Nasırüddin el-. *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*. Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1996.

Beydâvî, Nâsırüddîn Ebû Sa'îd Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şîrâzî. *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl, ve Me'ahu Hâşiyetu'l-Kâzerûnî*,. 1-5 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1996.

Beydâvî, Nâsırüddîn Ebû'l-Hayr Abdullâh b. Ömer b. Muhammed eş-Şîrâzî eş-Şâfîî. *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*. 1-5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî ve Müessesetü't-Târîhi'l-Arabî, 1998.

Bolelli, Nusrettin. *Belâgat (Beyân-Me'ânî-Bedî' İlimleri) Arap Edebiyatı*. İstanbul: İFAV Yayınları, 5. Basım, 2009.

Bulut, Ali. *Belâgat(Me'ânî, Beyân, Bedî')*,. İstanbul: M.Ü. İlahiyet Fakültesi Vakfı Yay. Nu:284, 1. Basım, 2013.

Bulut, Ali. ““Kur'ân-ı Kerim'de İtnâb Üslûbu””. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research, Volume 3 / 11 Spring 2010*.

el-Câhiz, Ebû Osman Amr b. Bahr, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, Mektebetu'l-Hancî, Kahire, 1975.

Cârim, Ali - Emîn, Mustafa. *el-Belâğatu'l-Vâdiha*. Şam-Beyrut: Mektebetu Dâru'l-Fecr, 2014.

Cürcânî, Abdülkâhir. *Esrâru'l-Belâğa*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1992.

- Çetin, Abdurrahman - Topuzoğlu, Tevfik Rüştü. “‘Fâsıla’. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi”. 12/209-210. İstanbul: TDV Yayınları, 1995, ts.
- Çöğenli, M. Sadi. *Âyet ve Hadis örneklî Arapça Belâgat Meânî Beyan Bedî’*. Erzurum, 2012.
- el-Cevherî. *es-Sihâh fi’l-Luğa*. Kahire: Dâru’l-Kutubi’l-Mısriyye, 1990.
- Eren, Cüneyt - Uzunoğlu, M. Vecih. *Arap Edebiyatında Edebî Sanatlar (Belâgat)*. İstanbul: Sütun yayın, 2006.
- Ertuğrul, Osman. “‘Belâgatta Meânî İlmi’,”. *Iğdır Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (Nisan 2015).
- Ferâhîdî, Halîl b. Ahmed el-. *Kitâbü’l-‘Ayn*. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1988.
- Fîrûzâbâdî, Mecdüddin Muhammed b. Yakub. *el-Kamûsü’l-Muhît*. Beyrut: Darü’l-Fikr, 1994.
- Hâşimî, Ahmed. *Cevâhiru’l-Belâğa fi’l-Meânî ve’l-Beyân ve’l-Bedî’*. Beyrût: el-Mektebetü’l-‘Asriyye, 1. Basım, 1999.
- Hâşimî, Ahmed. *Cevâhiru’l-Belâğa fi’l-Me’ânî ve’l-Beyân ve’l-Bedî’*. Beyrut: el-Mektebetü’l-Asriyye, 2013.
- Hillî, Safiyuddin Abdulaziz b. Serâyâ b. Ali. *Şerhu’l-Kâfiyeti’l-Bedî’iyye*. Beyrut, 1412.
- Hüseyin, Abdülkadir. *Fennü’l-Belâğa, Âlemü’l-Kutub*. Beyrut: Âlemü’l-Kutub, 2. Basım, 1984.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*. 1-30 Cilt. Tunus: Dâru’t-Tûnusiyye li’n-Neşr, 1984.
- İbn Düreyd. *el-Cemhere fi’l-Luğa*. Kahire: Dâru’l-Maârif, 1958.
- İbn Fâris, Ebû’l-Huseyn Ahmed b. Faris b. Zekeriyya. *Mu’cemü Mekâyîsi’l-Luğa*. Beyrut: Dâru’l-Cîl, 1991.
- İbn Fâris, Ebû’l-Huseyn Ahmed b. Faris b. Zekeriyya. *Mu’cemü Mekâyîsi’l-Luğa*, 1-2 Cilt. Beyrût: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 2011.
- İbn Hicce, el-Hâmevî. *Hizânet el-Edeb ve Gâyet el-Ereb*. Mısır: el-Matbaa el-‘Amira, 1291.
- İbn Hicce, Takıyyuddîn Ebû Bekr b. Alî b. Abdillâh b. Hicce el-Hamevî. *Hizânetü’l-Edeb ve Gâyetü’l-Ereb*. Beyrut, 1987.

İbn Manzur, Ebu'l-Fadl Cemaleddin Muhammed b. Mukerrem el-Mısrî. *Lisânu'l-'Arab*. 1-7 Cilt. Kahire: Dâr'ul Maarif, ts.

İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mukerrem b. Alî. *Lisânu'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâr Sâdır, 3. Basım, 1990.

İbn Ma'sûm, es-Seyyid Ali Sadruddîn b. Ma'sûm el-Medenî. *Envâru'r-Rebî' fî Envâ'i'l-Bedî'*. Necef, 1388.

İmâdî, Ebussuûd Muhammed b. Muhammed. *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm İlâ Mezâyâ'l-Kur'âni'l-Kerîm*. 1-9 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.

Kalkile, 'Abduh Abdülaziz. *el-Belâgatü'l-İstılahiyye*. Kâhire: Dâru'l-Fikri'l-'Arabi, 3. Basım, 1992.

Kara, Ömer. ““Belâgat İlminde İki İfade Biçimi: İtnâp-İcâz (2)””. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3 Van (2002), 249-298.

Kazan, Ramazan, *Edebî Açıdan Hadis Metinleri*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2013.

Kâzerûnî, Ebû'l-Fazl el-Kureşî el-Hatîb. *Hâşiyetü't-Tefsîri'l-Beyzâvî*. 1-5 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1416.

Kazvînî, Hatîb Celâluddîn Muhammed b. Abdurrahmân. *Telhîs ve Tercümesi*. Çevirenler: Prof. Dr. Nevzat H. Yanık, Dr. Mustafa Kılıçlı, M. Sadi Çögenli. İstanbul: Huzur yayınevi, ts.

Kazvînî, el-Hatîb Celâluddîn Muhammed b. 'Abdirrahmân, *el-İzâh fî 'Ulûmi'l-Belâğa, el-Meânî el-Beyân el-Bedî'*. Kâhire: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Basım, 2003 (1424).

Kazvînî, el-Hatîb Celâluddîn Muhammed b. 'Abdirrahmân. *el-izâh fî Ulûmi'l-Belâğa*. 1-2 Cilt. Kahire, ts.

Kazvînî, el-Hatîb Celâluddîn Muhammed b. 'Abdirrahmân. *et-Telhîsu fî 'Ulûmi'l-Belâğa*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2. Basım, 2009.

Kazvînî, el-Hatîb Celâluddîn Muhammed b. 'Abdirrahmân. *Telhîsu'l-Miftâh*. Kâhire: Dâru'l-Fikri'l-'Arabi, 2. Basım, 1350.

Kılıç, Hulusi. ““Belâgat””. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/380. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

- el-Kurtubî, Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*. Kahire: Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye, 1964.
- Matlûb, Ahmed. *Mu'cemu'l-Muštalahâtu'l-Belağiyye ve ta'avvuruha*. 3 Cilt. Bağdat: Matbuat el-Mecme'u'l-İlmî el-İrâkî, 1987.
- Mer'î b. Yûsuf el-Hanbelî. *el-Kavlu'l-Bedî' fi İmi'l-Bedî'*. Riyâd, 1425.
- Meydânî, Abdurrahmân b. Hasan Habenneke. *el-Belâğatu'l-'Arabiyye, Ususuhâ ve 'Ulûmuhâ ve Funûnuhâ*. 1-2 Cilt. Dımaşk-Beyrut: Dâru'l-Kalem-Dâru'ş-Şâmiyye, 1996.
- Özli, Muzaffer. “Arap Dilinde İtnâb'ın Tarihi Seyri ve Önemi”. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18:2 (2013).
- Ragıb el-İsfahani. *Müfredat fi Garibi'l-Kur'an*. Beyrut: Darü'l-Ma'rife, 1961.
- Razî, Ebu Bekir Muhammed b. Şemsüddin. *Muhtaru's-sihah*. (Dımaşk: Dâru'l-Feyhâ/Dâru'l-Menhel Nâşirûn, 2010.
- Râzî, Fahrüddin Muhammed b. Ömer b. Huseyn. *Mefâtihu'l-Ğayb (et-Tefsîru'l-Kebir)*. 1-32 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981.
- Sâbûnî, Muhammed Ali. *Safvetu't-Tefâsîr*. 1-3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kur'âni'l-Kerîm, 4. Basım, 1981.
- Sa'idî, Abdu'lmute'âl. *Buğyetü'l-İzâh li-telhîsi'l miftâh*. Kahire: Mektebetu'l Âdâb, 1999.
- Sa'idî, Abdü'lmute'âl. *el-Belâğatü'l-'Aliyye 'İlmü'l-Meânî*. Kâhire: Mektebetu'l-Âdâb, 1991.
- Saraç, M.A.Yekta. *Klasik Edebîyat Bilgisi-Belâgat*. İstanbul: Gökkuşbu Yay, 8. Basım, 2010.
- Sekkâkî, Ebû Ya'kûb b. Ebî Bekr Muhammed b. Ali. *Miftâhu'l-'Ulûm*. Bağdad: Matbaatu Dâri'r-Risale, 1. Basım, 1402.
- Sekkâkî, Yusuf b. Ebî Bekir. *Miftâhu'l-'Ulûm*. Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 2005.
- Soyyîğit, Osman Zeki. *Muhkemu's-Siyâğa fi İlmi'l-Belâğa*. İstanbul: Siyer Yay., 1988.
- Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr. *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*. 1-2 Cilt. Beyrût, 3. Basım, 1996.
- Şeyhzâde, Muhammed b. Muslihiddîn Mustafa el-Kücevî (Kocaelili). *Hâşiyetu Muhyiddîn Şeyhzâde 'alâ Tefsîri'l-Kâzî'l-Beyzâvî*. 1-8 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1999.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed bin Cerîr. *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, (Çeviren: Mehmet Yılmaz) İstanbul: Hisar Yayınevi, 2021.

Taftâzânî, Sa'duddîn. *Muhtasar'ul-Meani*. İstanbul: Eser Kitabevi, 1960.

Taftâzânî, Sa'düddîn Mes'ûd b. Fahriddîn Ömer b. Burhâniddîn Abdillâh el-Herevî el-Horâsânî. *el-Mutavvel Şerhu Telhîs-i Miftahi'l-'Ulum*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 3. Basım, 2013.

Taftâzânî, Sa'düddîn Mes'ûd b. Fahriddîn Ömer b. Burhâniddîn Abdillâh el-Herevî el-Horâsânî. *Muhtasaru'l-Me'ânî*. İstanbul: Salah Bilici Yayınları, ts.

Tehânevî, Muhammed b. Ali. *Mevsûatu keşşâfi ıstılâhati'l-funûn ve'l-'ulûm*. Beyrut: Mektebetü Lübnân Nâşirûn, 1996.

Uysal, R. Selçuk. *Belâgat ve Edebî Sanatlar Lügati*. İstanbul: Doğu Kitabevi, 2010.

Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Cârullâh Mahmud b. Ömer. *el-Keşşâf 'an Hakâyiki Gavâmizi't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekâvîl fî Vücûhi't-Te'vîl*. 1-4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1995.

Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf 'an Hakâiki Gavâmizi't-Tenzîl*. 1-5 Cilt. Riyad: Mektebetu'l-Ubeykan, 1998.

Zerkeşî, Bedruddîn Muhammed b. Abdullah. *el-Burhân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*. 1-4 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Fikr, ts.

Zuhaylî, Muhammed. *Mevsûatu Kazâyâ İslâmiyye Mu'âsıra*. 1-7 Cilt. Dımeşk: Dâru'l-Mektebi, 2008.